

**Lõbu Ragner päst
vanno palkmaiu**

**Määnest ello omma elänu vanalt
Võromaalt peri Eesti lipu**

**Ruitlanõ: kiä sõs riiki juht,
ku kõik päti kinni pandas?**

Kae lk 2

Kae lk 3

Kae lk 4

Karula käsitüü plaat

Karula hoiu ühingust saa küssü vahtsõt lasõrtsõõri, kon pääl omma jutu ja pildi Karula kihlkunna vanõmba käsitüü kotsilõ.

Karula hoiu ühing kofas timahava ja minevaasta kokko mitmõst muusõumist ja ka inemiisi käest teedüst, mändse omma olnu Karula kandin vanõmbal aol tettü käsitüüasa.

Plaadi pääl om jutt, kuis ütte vai tõist asja tetä ja pilt om kah man.

Karula käsitüü andmõkogost om kassu kooliopilaisilõ, käsitüüoppajilõ ja ka tõisilõ huviliidsilõ. Kerge vaivaga saa teedä, mändse mitmõ asa umal aol olli ja pruuvi näid perrä tetä.

Käsitüükogo luumist ja plaadi tegemist tugi rahaga kodaniguütiskunna tshtkapi-taal (KÜSK).

UL

«Keväjä lätt iks puul palka maa sisse!»

PEEDOSAARÕ KAISA

Suur jago rahvast valõ 7. piimäkuu pääväl poliitikit europarlamenti, a väiku jago näüdäs, ku põnnõn või olla hainuga jahmõrdaminõ. Puigal sai huviliidsõ hainasortõ vaihta ja Süvähavval tettü huviliidsilõ maiguhaino tutvambas.

Õkvalt valimisjaoskunna iin Puiga kooli man olli naasõ pääd-piten kastõ ja kilekottõ seen: otsõva kodoviimises sändsit haino, midä hindäl olõ õs, ja paki vasta noid, midä jo ülcarvo pallõ saanu.

«Keväjä lätt iks puul palka maa sisse!» and teedä Murde Kaia (38), kiä om Vahtõliina vallan ämmakoton aida pidänü joba 18 aastat. «Ostsõ ilda aigu kataloogist päävakübärä juurõ, tuu massõ 150 kruuni, a tiä-i, kas lätt kasuma vai ei,» murõhftä. Vaihutamisõs olf Kaia ütten võtnu liilia-, päävakübärä- ja iirisõsortõ. «Sai vasta kallat, miä läts mul talvõl vällä, daaliat,

kellukit, ja ütcaastaisi päävälille,» näüdäs Kaia häämelega kasvokõisi autopagasnikun.

Üritise pääkõrraldaja, Rõugõ küle alt peri Raudnõmmõ Ülle (42) sai sändse ettevõtmisõ mõttõ Interneti aiaklubist. Ülle om esi olnu kümmekund aastat aiapidäjä ja tuuperäst tiid tä häste, kuis kasvõ keväjä kätte jääs, a iks om ka midagi säänest, midä viil tahtnu saia.

Et Raudnõmmõ Üllel om perädüsuur hainasortõ kogo, sis tä seokõrd esi midägi vahtsõt umma aida es lövvä, a olõ-s sukugi kurb kah, et uma kasvokõsõ niisama är and. Vastapiten, olõs tahtnu noid viilgi inämb ütten võtta, a es jõvva.

Süvähavva luudustalon sai hulga teedüst maiguhaino kotsilõ. Talo pernaanõ Pedäjä Reet selet huviliidsilõ kõrraga är, mändse haina piät egän aian olõma: iisop, mis om hää maiguan-dja ja avitas külmetuse vasta; pune kah külmetuse vasta ja rahustamisõs; piparrohi ja aidmoranda piprõ asõmõl, lecsputk peterselli asõmõl ja õkva kim-

mälõ tüümian.

Pisti kah hainajuppõ põskõ: mõni olf hää makõ, a mõnõ tõsõ peräst pidi kipõlt keele suust vällä ajama.

Suurõ hoolõga uursõ kasvõ laulumis Tamra Kait ütten naasõ Avega. «Sai siist pallõdõlõ uman aian kasvilõ taimilõ nime kah mano!» kitf Tamra Ave. Kodo ütten ostsõ tä helüpailu jaos hää kasvu, maurikassinakri – laulumehelõ kulus mafas är!

33 sorti basiilikit!

Süvähavva talo rahvas korjas kasvõ põhisiimne esi. «Uma siimne läävä iks parõmbalõ kasuma ku poodi uma,» selet Pedäjä Reet. «No mõnda asja piät poodist iks ostma, selle et näütuses basiilikut tohe-i inne korjamist häitsemä laskõ.»

Timahava pand Reet maaha 33 (!) sorti basiilikut. «A kasvuhuunõn ei saa arvo näide ilost ja nä omma viil tsilokõsõ kah. Suvõl, ku kõik om põllu pääl, sis om illos kaia näid,» selet pernaanõ uhkõlõ.

Ku talvõl piässi mõnt sorti

paiklik inemine, a tiä es tuust midägi. Võromaa kotussõnimmi kaardi päält sai teedä, et taa om Lubjaahumägi.

Antsla kooli muusõumist

lõudse juhuligult 1971. aastal tettü opilas-tüü kotussõ-nimmist: vana inemine olf opilasõlõ kõ-nõlnu lubja-ahost: Hopast tuudi kivvi ja palotõdi lupja. Et maa seest tulla vällä ka palanuud telliskivve, ollgi selge, et õigõ kotus ja sai andmõbaasi kirja pantus.

Antsla vallan om 150–200 objekti, mille täpsõst kotust ja teedüst tuu mano Kuusõ Joel septembrikuuni ots. Tä käü pallõ mõtsu piten, minevä nä-dälõ otõ Näsõmõisa mant Kasu-mõtsast vanna savivabrikut, a es lövvä. Ku kiäki tiid tuust midägi, saa kõrraga avita.

Ku mõisasüäme omma teedä ja kaitsõ all, sis kavvõmbit huunõn teedäs õnnõ vannu kaartõ päält. Kuulõ aoluku om pallõ uurit, a koolimajju täpsõ kotus-sõ olõ-i sukugi kõik teedä.

Pallo esieräliidsi asjo loodõ-tas löüdä mõtsast, kohe maaparandusõ-häõtämine olõ-i jõudnu. Näütuses Plaani lähkült

Avida vannõ asjo otsi!

HARJU ÜLLE
ylle@umaleht.ee

Seost kuust otsitas Võro ja Valga maakunnan teedüst vannõ veski- ja talokotussidõ, keldride, piirimärke, mõtsavelli punkridõ ja kõgõ muu kotsilõ, mink kotsilõ üldäs perändkultuur. Ettevõtmisõ kõrraldaja riigimõtsa majandamisõ keskus uut api kõigilt, kiä uman kodokandin vannõ asjo ja kotussit tiidvä.

«Egän vallan nakkas ütten inemine vannõ kaartõ, pilte ja papridõ perrä asjo üles otõma ja näide kotsilõ teedüst korjama,» selet ettevõtmisõ vällämärkjä ja nõvvo-miis Tarangu Lembitu. Taa vällä-opnu inemine, peränd-kultuuri

Hobõsõtalli vare Salujärve lähkõlõ.

inventiirjä, korjas teedüst noidõ asjo kotsilõ, midä riik olõ-i kaitsõ ala võtnu: päält vannõ huunidõ omma neo ka tõrva-ajamisõ kotus-sõ, kiviaia, kivi ja lätte,

mink kotsilõ vana inemise juttõ kõnõlõsõ, kotussõnime ja eski vana mõtsa- ja suuti. «Mõni tii vii külä mano, midä om nimma-tu joba 1300.–1400. aastil,» ütelf Tarangu Lembitu. «Parhilla vana inemise viil mäletäse, et kae, tuu kotussõ pääl olf lubjaahi, a mõnõ ao peräst olõ-i noid mäletäjit inämb ja tuu om aoluu häõtämine.»

«Tõnõkõrd tiidvä inemise inämb, ku kunagi om kirja pantu,» tiid inneskine mõtsnik Kuusõ Joel, kiä ots perändkul-tuuri Antsla vallan. «A ku küsüt inemise käest, et midä timä kandin huvitavat olf, et kae, ma otsi sändsit kotussit, sõs üteldäs, et mis tan iks olf, kiä tuu mäletäs. A ku uurit, et kas olf tellisetchas, sis tiid külh

ja tiid tuud kotust kah: om mafal-scenen käünü. Ei tulõ tuu pääleegi, et taa asi huvitaskil!»

Kuusõ Joeli naas Vanan-Antslan huvitama kotus, kon om ütten esieräline mägi. Joel om külh

Plaani lähkõlõ löüti kalmuaid.

lõudse inventiirjä väiku kalmuaia, mille kotsilõ olõ-i viil määnestki teedüst saanu.

Luutsnigu kandin om mõtsan alalõ õnnõ velitsidekogohusõ palvõmaja trepp: Vinne võim lask päält sõta palvõmaja kokko tougada. A vannõ pilte pääl om alalõ eski tuu, kuis külanaasõ tuud palvõmaja edimädsõ Eesti vabariigi aigu esi chiti, valgõ pernaasõpõllõ iin.

Taa asa (cesti keelen: peränd-kultuuri inventeerimine) võtt RMK ette tuuperäst, et mi edevanõmbidõ perändüst pästä. Taad om joba tettü mitmõn Eesti maakunnan, a et vana Võromaa om küländ esieräline paik nii asjo ku uma keele poolõst, sis naatas tan tuud tüüd tsipa tõistmuudu tegemä ku muial. Näütuses ku muial Eestin küsüti külänemise käest «sõemiili», sis Võromaal tulõ uuri, et kon olf hüdschaud.

Ku paiklik inemine saanu RMKd avita ja om nõun umakandi vannõ asjo kotsilõ teedüst andma, sis saa uma valla inventiirjä numbrõ vallast vai www.metsaselts.ee päält.

Kokko kõradu teedüs pandas Maa-ammõdi kaardipaika, egä maakund saa ka uma raamadu.

2010. aastagal jõud taa ettevõtmisõ ka Põlva ja Tarto maakunda.

HARJU ÜLLE PILT
Kuusõ Joel hulka Antslan kandin mõtsu piten ja ots vannõ huunidõ kotussit.

Lulumis Tamra Kait uur ütten naasõ Avega kasvõ ↑.

↑ Pedäjä Reeda kasvumajan om 33 sorti basiilikit.

PEEDOSAARÕ KAISA PILDIT

Egäl lipul uma lugu

Seo kuu 4. pääväl sai mi Eesti lipp 125aastadsös. Lipu sünnüpäävapito peeti mitmöl puul väega uhkölö, kaemalda rassölö aolö. Inemise omma alalö hoitnu mitmit vanno lippö, millel om pönnöv lugu. Otsömi mönö sändse luu vällä.

Kääri lipulö sisse

FASTRÖ MARIKO PILT

Looritsa Eha kärke eesti lippu terve pikä Vinne ao.

Looritsa Ehal Vahtsöt Roosast om alalö hoiöt eestiaignö lipp.

Eha om alasi tiidnü, et lipp om timäga umbös sama vana: nii 75 aasta kanti. Poodivillanö lipp om ostöt Mönistö poodist ja tuu ollöv ollu tuukörd viimäne. Lipu osf timä esä, kiä oll Roosa mõtskunna mõtsavaht. Ku Eha väikene oll, miildü tälle iks kaia, kuis esä lippu

vardalö tömmaas. Önnö lipu-päivi oll tuukörd väega veidü, 24. radokuu vast önnö ollgi. Umötögi jäti nuu päävä latsölö kistumalda hää mälestüse.

Ehal om meelen, et Saksa aol võisö Eesti lippu üles töm-mada ütten Saksa lipuga.

Edesi tulli hirmu täüs segäd-se ao. 1945. aastal läts esä mõtsa ja lipp panti puukarbi sisse. Karbikönö käkiti korsna-jala ala, kost üts kivi är käve.

Ökva 1949. aasta kiuduta-

misö üüse otsö esä lipu vällä ja löigaas kolmös jupis: sinitses, mustas ja valgös. Lõpus hoi-tuva nuu jupikösö alalö mõsu vahelö käkitült.

Ku Eha tütar Anneli oll väikene, löüdse tä üte röiva-jupi kapist üles ja tahtsö tuust pupilö röivit ummõlda. A mamma sai pääle ja kiildse kõvastö är, et ei tohe, tuust röivast ei tohe.

1987. aastal, ku ao lätsi jälki vabambas, ku julöti jälki Eesti asjust kõnõlda, otsö Eha kolm lipu rõövast kapist vällä ja lassö nuu kaonu Luiga Endlal jälki kokku ummõlda. Niimuudu sai lipp vahtsö elu: oll platsin egäl cestimeelitsel üritüsel, käve Balti ketin, sünnüpäivil ja muial.

Nika ku 1998. aastal tull Mõtsavelle talu perremehel Mõttusö Meelisel plaan, et egä Vahtsö Roosa maja küllen piät tähtsil päivil olöma sini-must-valgö lipp. Nii sündügi.

Vabariigi aastapääväl tulli päävä nõsömisö aigu kõiki tallö perremehi vai pernaasö Mõtsavelle poodi manu, vaht-sönö lipp käen, ja opõtaja önnistf kõiki lipu är. Önnistusö sai ka Eha vana lipp.

Päält tuu sai talu ka vahtsö lipu. Niimuudu sis omgi, et täämbädsel pääväl tömmatas vardalö vahtsönö lipp, a vanna näüdatäs ja hoiötas niisama.

Eha märk, et ku timä ütškörd siist ilmast är lätt, võissi tä uma ausalö är elänü lipu anda mönölö muusöumilö.

FASTRÖ MARIKO

PEEDOSAARÖ KAISA PILT

Läbi Toronto Võrolö tagasi jõudnu kaitsöliidu Eesti lipp.

Kaitsöliidu lipu pikk tii

Võromaa kaitsöliidu malöva maja tõsö kõrra pääl om tarö, kon kappö scen pallo karikit. Ögal karikal om sääl uma võidulugu, a tähtsamb om tuu, et kapi kõrval om lipp, millel om öigö kirriv elolugu.

Ku Tõsö ilmasöa aigu naksi vinläse Võro sisse tulöma, löödü üts julgö miis, ülembleitnant Johari Arvo, Umakaitsö Võromaa malöva adjutant, kiä viimätsel minotil läts ja võt Võromaa umakaitsö malöva maja päält Eesti lipu maaha ja pagösi seoga är.

«Timä oll kolmö viimädse inemise siän, kiä Võrost minemä saiva. Järgmädsel pääväl oll vinläne siin joba,» kõnõf aoluu-uurja ja vabahusvõitlöja Raudvasara Valdur. Raudvasara Valdur oll Johari Arvoga ka viis aastat kirävahetusön, a tuus aos oll lipu pästnü miis joba pallo vana, et esi ummi mälehtüisi üles märki.

Arvo pästet Eesti lipp joudsö otsaga Kanadahe Toronto liina võrolaisi kuundisö kätte. Valdur arvas, et lipp tull vällä teno toolö, et cestläse naksi võöral maal ummi ütüsüi tegemä. «Nii nakaški ögasugutsit huvitavit Eesti asju vällä tulöma,» selef tä.

Toronto võrokönö Pähna Heli kinkse seo lipu 1995. vai 1996. aastal vahtsöst Võromaa kaitsö-liidu malövalö. «Tegeligult oli kõik tsipakönö pettäsaanu olökiga, ku lipp vallalö rulliti. Arvati kõik aig, et ta om iks lipp, millel om Kaitsöväe märk pääl, a seo oll harilik sini-must-valgö lipp,» jutustf Valdur.

PEEDOSAARÖ KAISA

Räpinä lippö luu: kats oodi 60 aastakka tarö pääl, üts vahetödi söögi vasta

Räpinä miis, kodoluu-uurja Ainelö Ago (84) kõnõf är uma luu ummi sini-must-valgidö lippö saatüsst. «Ku 1940. aastal vinläse sisse tulliva, sis käkemi mi uma perekunnaga kats lippu üles tarö pääle är,» selef tä. «Neo lipu sai ma tagasi viil 5-6 aastakka tagasi. Lipu omma alalö: üts ütch kotoh Tartoh ja tönö tõsöh kotoh Räpinäl,» kõnõf vanaherr.

Tönö huvitav lipu-lugu tull Agol miilde kiudutamisöga köüdüssen. «1941. aastal, ku kiudutama tulti, sis lubati ütch võtta önnö neo asa, mis oli kalitori kummutih. Sääl oll ka üts suur cesti lipp. Imä võtsö sis tollö kah iks ütch. Peräh, ku nälg tull ja meile, kiudutöduilö, süvvä es jakku, ummõf imä seostsamast lipust kolm pluusöt. Üte sinidse, tõsö musta ja kolmanda valgö. Möimi naa hammö maaha ja saimi tuu raha iist kardokit osta,» jutustf Ago taad luku, nigu seo olös juhtunu celä.

PEEDOSAARÖ KAISA

Vikadi tsagamisö jaos oll vanast eräle pink

MANDLI SULÖV

Koskil 1960. aastidö keskpaigan, ku ma olli 15aastanö poiskönö, opäs vanaesä minno kodotalon Kähril vikatiga haina niit-mä. Muud toimöndamist kah viil mano, midä niit-mise man vaia läts.

Niitmine saa kipölt selges, ku hää vikat om. Kunst om vikadi tsagamisön ja tahuga teräväs tömbamisön.

Vanaesäl oll laja alusöga alasi, mis oll paku sisse lüüd. Kiilu kujoga alasi om kah, midä om tegeligult keremb selges oppi, ku lajapöhalidsö alasi pääl tsagamist.

Vikadi terrä piät nakka-ma kandsust pääle tsagama. Vasara pinniga tulö lüvvä terä veerest 1-2 millimiitre kavvöndast.

Öigöl tsagamisöl piät käsi künnärpääst liikma, vasarat käe liikmise suunan hoitma ja sös terä pääle lüümä.

Ei tohe vasarat üles-alla liiguta ja nii lüvvä. Võit terä är viriläle pessä.

Mul juhtu ka tuud asja, a sös vanaesä esi parand tuu via är. Piät loho vällä tsagama. A inämbüiste võisö tuu vikat ärviskamisös minnä.

Algusön väsus käsi väega är. Seo tüü taht hafotamist. Päältkaiön om vikadi tsagamisö lihtsä, a tegelikult om vaia öigöt oppajat.

Ka vikadi tömbaminö om umajago kunst.

Piät otsma laja teräga Vin-nemaalt peri tahu, midä par-hilla Magaziini poodist või saia, a ku saa-i, sis piät turgö päält nuhkma. Neo Euro piinü teräga tahu ei kõlba vikadi tömbamisös.

Vikatit piät tömbama seestpuult tsipakönö kõvöm-balö ku välastpuult.

Tömbamist tulö alosta kand-sust ja liiku terä otsa poolö. Nii mitu kõrda. Egäl vikadiuma-nigul omma tömbamisön kah uma nipi.

Seo tüü man om vaia önnö nii pallo tiidmist, et terrä nühr-rüs ei tömba. Näpuga piät terrä pruuvmä, risti tömmatön.

Ku terä om hää, sös näpp ku vilistäs, a ku nühr, sös näpp tulö terrä piten kahistön.

Ka vikadi tömbamist om vaia inne oppi, a ku selges saa, sis tömba vai pümmest pääst.

Seo vikaditsagamisö pink pakuga üttenkuun om peri Las-va kandist Mäessaarö küläst Järveotsa talost.

Seo om tennü Helistvee Jaan 1934. aastagal. Timä om täämbädses külh joba är koolnu.

MANDLI SULÖVI PILT

Seo vikadi tsagamisö pingi tekf 1934. aastagal Lasva kandi miis Helistvee Jaan.

